

ISSN 1992-

ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР
МВС УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Криміналістичний вісник

Науково-практичний збірник

№2(6)
2006

еліку наукових фахових
аїни з юридичних наук:
идії ВАК України
№ 2-05/5

ю ДНДЕКЦ МВС України
17)
НУВС
14)

1. Міністра внутр. справ
ц. ун-ту внутр. справ;
чд. юрид. наук, начальник
центру МВС України;
р Київ. нац. ун-ту внутр.

нац. ун-ту внутр. справ;
аткової служби України);
и, д-р юрид. наук, проф.
д. наук, проф. (Київ. нац.
; проф. (Київ. нац. ун-т
оф. (Київ. нац. лінгвіст.
проф., проректор (Київ.
наук, проф. (Ун-т. держ.
орид. наук, проф. (Луган.
правових наук України, д-р
ни, д-р фармацевт. наук,
В.О. Шаповалова — д-р
Сєднєв — д-р мед. наук,
України, проф. Дон. держ.
ора (Держ. наук.-дослід.
Барташук — заст.
тно-криміналіст. центр
чаук.-дослід. експертно-

ЕКЦ МВС України; КНУВС;
давничий Дім «Ін Юре»,

авових, практичних, історич-
істики. На сторінках вісника
оведення криміналістичних
уки криміналістики.
міналістичного забезпечення
ія, розкриття й розслідування
адачів, аспірантів і студентів

УДК 343.9
ББК 67.99 (4Укр) 94

ЕКЦ МВС України, 2006
ський національний університет
рішніх справ, 2006

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Грищенко О.В. Сучасний стан і перспективи акредитації підрозділів експертної служби МВС України відповідно до вимог ISO/IEC 17025	5
Клименко Н.І. Поняття і види експертного дослідження	10
Лукашевич В.Г., Луценко Т.Ю. Місце і роль захисника під час пред'явлення особи чи предметів для впізнання	18
Гамов Д.Ю. Питання справності патронів вогнепальної стрілецької зброї та межі професійних знань судового експерта-баліста	26
Задеренко С.В. Аналіз концептуальних основ методики криміналістичної експертизи	30
Волобуєва О.О. Особливості взаємодії слідчого зі спеціалістами під час проведення допиту	43
Ієрусалимов І.О. Евристична функція теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності	50
Комиссарова Н.А. Психологические особенности деятельности сотрудников экспертной службы МВД Украины	56
Исютин-Федотков Д.В. Тенденция неологизации языка криминалистики	60
Хань Г.А. Профілактика злочинів (криміналістичний аспект)	65

ВИКОРИСТАННЯ ДОСЯГНЕНЬ НАУКИ І ТЕХНІКИ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сєднєв В.В. Постановка вопросов эксперту	71
Старовойтов В.И. Идентификационные свойства пахнущих следов пота (крови) человека	77
Кретчак Е.Н. Правомерность и допустимость приемов психологического воздействия в уголовном судопроизводстве	83
Пілюков Ю.О., Бєвх В.Б. Використання інформаційних систем при проведенні судово-балістичних досліджень	88
Позий В.С., Соколова И.Ф. Некоторые аспекты причинно-следственных связей в судебной экспертизе	97
Осика І.М. Криміналістичне дослідження документів при розслідуванні економічних злочинів	100

УДК 343.2.01:303.733.4

І.О. Ієрусалимов, кандидат юридичних наук,
доцент, начальник кафедри Навчально-наукового
інституту підготовки слідчих і криміналістів
Київського національного університету
внутрішніх справ

ЕВРИСТИЧНА ФУНКЦІЯ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності розглянуто
евристичну функцію останньої та основні напрями її реалізації в науці та практиці.

Ключові слова: криміналістичні знання, наукове пізнання, інформаційні потоки, слідча
діяльність, евристична функція.

Теорія криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, як і будь-яка теорія, реалізує своє призначення через систему властивих їй функцій, що відображають і характеризують можливості, а також важливі аспекти її сутності. Тому об'єктивне і повне уявлення про теорію криміналістичного забезпечення слідчої діяльності можна мати тільки після з'ясування функцій, які вона здійснює як у загальному процесі наукового пізнання, так і в реалізації напрямів її використання безпосередньо в слідчій практиці. Оскільки теоретичною основою практичної діяльності, проведеної в інтересах слідства, є правові, в тому числі й криміналістичні, знання, котрі за своєю суттю є науковими, однією з функцій теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності виступає евристична функція.

У літературі зазначається, що краще розглядати науку як діяльність з виробництва знань, необхідних для суспільства [1]. Тому евристична функція визначається як відкриття, встановлення раніше невідомих явищ, процесів, закономірностей і розроблення принципово нових теоретичних положень та вчень [2]. Вона відображає головне призначення будь-якої науки, а отже, і теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності.

У філософії наука визначається як система точно сформульованих і перевірених положень про явища та їхні зв'язки, тобто про закони природи і суспільства, виражені за допомогою наукових понять і пропозицій. Наука підпорядкована цілям розвитку суспільної практики і є результатом практичної діяльності людства. Тому наукою вважають систему наукових понять і пропозицій щодо явищ і законів природи та суспільства, здатну бути теоретичною основою для їхнього практичного перетворення в інтересах людства. Поняття і пропозиції є науковими, якщо вони отримані за допомогою особливих наукових методів (емпіричних і теоретичних) і підтвердилися у процесі практики. У такому разі поняття і пропозиції мають правильно відображати об'єктивні закони природи і суспільства. У зв'язку з цим таке відображення називається науковим знанням, яке розглядається як вища форма людських знань, здобутих у процесі конкретного виду пізнання, а наука визначається як система наукових знань, здобуття яких називається науковим пізнанням [3, с. 8–9]. З огляду на цю об-

ставину основним покликанням або головною функцією науки вважається пізнання об'єктивного світу [4].

Проте завдання будь-якої науки полягає не у пізнанні взагалі, а в здійсненні такого процесу дослідження, який у кінцевому підсумку відкриває закони або закономірності пізнаваних явищ, об'єктів або процесів. Хоча без пізнання немає і не може бути знання, за допомогою якого розкривається сутність досліджуваних явищ, установлюються закони функціонування соціальних систем, визначаються закономірності розвитку науки і юридичної практики, все ж пізнання є не тільки способом здобуття знань, які виступають у вигляді кінцевого результату процесу пізнання. Тому розглянуту функцію теорії називають не пізнавальною, а евристичною [5, с. 140].

Потреби суспільства взагалі і слідчої практики зокрема може задовольнити не будь-яке знання, а лише нове, раніше невідоме, тобто неповторне. Якщо дослідження повторюється і створюються вже вироблені знання, наукове виробництво фактично втрачає своє значення, позбавлене змісту, не може бути виправдане ні теоретично, ні практично, а даний вид діяльності, так само як і її результати, не може розглядатись як науковий. Тому «наука повинна дослідити якраз те, чого ми не знаємо» [6], а наукове знання, як продукт і результат наукової діяльності, котре якісно відрізняється від продуктів інших видів діяльності, має бути неповторним, а отже, новим [7].

Перспективність дослідження та його науковий характер визначаються вибором предмета наукового пізнання. Якщо якась сфера навколишньої дійсності вже відома і встановлено закони її функціонування, то її не слід включати в предмет наукового дослідження, оскільки результатом повторної пізнавальної діяльності може бути хіба що вже відоме знання. Якщо первісний (вихідний) результат був дійсним, то кожний аналогічний об'єктивно дійсний процес має привести до того самого дійсного результату, оскільки істина одна [5].

Отже, новизна знань є критерієм ефективності науки, який полягає у визначенні ступеню новизни інформації про дійсність, закладеного в цих знаннях [7]. Досягнення того, що вже відомо, є зайвим, економічно невігідним, а тому неефективним і нераціональним [5]. Тому задовольнити конкретні соціальні потреби, в тому числі потреби слідчої практики, може тільки дослідження, що приводить до здобуття нового знання.

Перш ніж розкрити поняття «нове наукове знання», з'ясуємо сутність і природу знання взагалі. Знання визначається як об'єктивна реальність, що існує у свідомості людини [8], як перевірений практикою і засвідчений логікою результат процесу пізнання діяльності, адекватне його відображення у свідомості людини у вигляді суджень, понять, теорій [9].

Поза свідомістю немає і не може бути знання, але за змістом свідомість може відображати як нове знання, так і вже відоме. Загальним критерієм новизни і відмежовування нового знання від уже відомого, за О.І. Рокитовим, є так називаний «списковий критерій», за яким та чи інша одиниця наукового знання вважається новою, якщо вона відповідає вимогам науковості і до моменту її створення немає у списку раніше встановлених наукових знань [10]. Це визначення конкретизується поділом усіх здобутих людиною нових знань на три основних типи:

- відкриття нового емпіричного (експериментального) факту;
- дедукціювання із системи вихідних положень таких понять і суджень визначеної теорії, які емпірично не було встановлено;
- утворення нових понять і суджень (наукових положень і принципів), що не тільки не впливають логічно з наявних знань, але, по-перше, не укладаються в рамки існу-

ючих теорій і, по-друге, вступають у суперечність з ними, потребують створення нової, більш широкої і загальної системи теоретичних знань.

Зазначена класифікація типів нових знань відображає не тільки спосіб утворення, але і їх об'єктивну наукову значущість. Відкриття нового емпіричного факту має велике значення для розвитку системи наукових знань, оскільки створенню нової теорії зазвичай передуює серія експериментально встановлених явищ [11].

Інакше кажучи, нове знання слід розуміти тільки як здобуте в результаті дослідження ще не вивченої об'єктивної реальності, оскільки наука повинна досліджувати лише те, що ще не відомо суспільству. Якщо в суспільній свідомості дана реальність відображається вперше, то саме вона несе суспільству нове, раніше не відоме знання. А якщо конкретна реальність уже була предметом пізнання, отримане знання виступає як вторинне, і його не можна розглядати і називати новим. Отже, знання про об'єкт пізнання, здобуте за допомогою відповідних наукових методів уперше, слід називати новим і за цією ознакою кваліфікувати як наукове. Тобто новим можна вважати лише знання, що відображає сутність ще не відомих явищ, об'єктів або процесів [5, с. 142–143].

Вірогідне нове знання, яке відповідає вимогам науковості, рано чи пізно виявиться корисним і для практики, тому не має значення, чи може здобуте знання вже в даний момент застосовуватися в конкретній сфері практичної діяльності [12].

Теорія і практика, взаємодіючи, вносять свій індивідуальний і водночас спільний внесок у процес їхнього вдосконалення і розвитку. Хоча наука в остаточному підсумку і визначається особливостями законів практики, вона має певне самостійне значення, оскільки здатна відповідати не тільки потребам практики, а і власним потребам і насамперед власним можливостям. Відбувається це також на ґрунті відповідних знань законів, істотних зв'язків навколишнього світу тощо. Однак практичні потреби є домінуючими і врешті-решт визначають потреби науки в удосконаленні та розвитку.

Наукове знання виникає не тільки зі знання, а й безпосередньо з практики, що штовхає його до виходу за межі почуттєво даного і строго логічно обґрунтованого [8], бо «свідомість ніколи не може бути чим-небудь іншим, як усвідомленим буттям» [13], а отже, і практики, в тому числі слідчої. У процесі діяльності слідчого виникають нові явища, сприятливі та несприятливі для неї умови, застосовуються нові криміналістичні засоби, форми, методи і методики розслідування злочинів, а це породжує в ході їхнього пізнання нове знання. При цьому нове знання не тільки доповнює вже відоме, а й видозмінює наявну раніше систему знання, надає поняттям нового змісту [14].

У сфері слідчої діяльності якісна визначеність знань, їхня специфіка багато в чому визначаються правовою регламентацією кримінального судочинства та юридичною практикою породження нового знання. Тому тільки єдність нормативного і фактичного формує таке нове утворення, яке називається правовим знанням.

Роль правової регламентації в детермінації новизни знання особливо чітко простежується у зв'язку з прийняттям і застосуванням на практиці нового законодавства, що супроводжується оновленням як відповідних структурних елементів юридичної практики, так і емпіричного знання, яке формується в результаті її здійснення. При цьому не можна ігнорувати відповідний теоретичний компонент структури факторів, що зумовлюють нове правове знання [5, с. 144].

Стосовно теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності зазначимо, що її положення мають досить істотне пізнавальне значення як у процесі безпосередньо

практичної діяльності слідчих органів, що здійснюють розкриття, розслідування злочинів та запобігання їм, так і в процесі криміналістичних теоретичних досліджень з проблем слідчої діяльності. При цьому теорія покликана не тільки дати точне відображення досліджуваної діяльності слідчого, а й на основі опису конкретного об'єкта виявити його природу та умови існування, виходячи на рівень практичної діяльності суб'єкта, що пізнає, і сприяючи тим самим зміні світу [15], тобто розв'язанню конкретних безпосередньо практичних завдань.

Потребам слідчої діяльності, з погляду теорії її криміналістичного забезпечення, відповідають не будь-які знання, а криміналістичні, що визначаються як система інформації про рівень пізнання закономірностей, що становлять зміст предмета криміналістики і надають практиці засоби, методи й рекомендації щодо розкриття і розслідування злочинів. У сучасних умовах криміналістичні знання поділяють на фундаментальні й прикладні [16, с. 103–119]. Крім того, вони є спеціальними (прикладними) і професійними (набутими в результаті професійної підготовки) [9, с. 19]. Т.В. Авер'янова і Р.С. Белкін вважають, що ці знання втілені у двох формах: фундаментальних і прикладних. Причому *фундаментальні* становлять зміст загальної теорії криміналістики і спеціальних криміналістичних теорій і вчень. *Прикладні* знання виступають у формі наукових рекомендацій практики, криміналістичних прийомів, тактичних комбінацій, техніко-криміналістичних операцій та процедур, методик розслідування злочинів, техніко-криміналістичних засобів і технологій. Структура прикладних криміналістичних знань охоплює: їх характеристику та цілі використання; вказівки і типові ситуації їх застосування; алгоритм (програму) дій стосовно мети та ситуації; приблизний розрахунок сил, засобів і часу; характеристику типових помилок при їх використанні; очікуваний ефект здійснення [17, с. 57].

Криміналістичні знання як система криміналістичної інформації у процесі розслідування набувають доказового значення лише за умови, коли вони представлені певним способом і за допомогою криміналістичних засобів. Таким є спосіб управління (протоколювання, фотографування), а результат його використання — форма представлення криміналістичних знань, яка набувають статусу доказів [18, с. 12–18]. Розрізняють такі форми представлення криміналістичних знань у процесі доказування: вербальну, графічну, іконічну, комбіновану та ін. [19, с. 74].

Частина криміналістичної інформації ввійде в обсяг доказів і буде іменуватиметься доказовою, а частина у процесі доказування не буде використана і не матиме процесуального характеру, однак і вона має істотне значення. Про ці знання йдеться у відповідних джерелах (монографіях, дисертаціях, статтях, доповідях тощо), вони поділяються на відповідні інформаційні потоки.

Спрямованість інформаційних потоків поширення криміналістичних знань може бути різною з різних причин. Одним із важливих факторів впливу на спрямованість цих потоків є джерело виникнення криміналістичних знань. Якщо вони виникли у сфері теорії, то можуть бути кореспондовані відразу як мінімум у двох інформаційних потоках.

Одні криміналістичні знання поширюються за допомогою публікацій у спеціальній літературі або виступів на наукових конференціях, сприймаються зацікавленими особами і використовуються ними в роботі. Однак цей шлях забезпечення практики криміналістичними знаннями ускладнюється обмеженістю кількості учасників конференцій, а також необхідністю аналізу значного обсягу опублікованої інформації кожним практичним працівником.

Інша інформація сприймається від джерела безпосередньо зацікавленим державним органом і спрямовується внутрішньовідомчими інформаційними каналами. Так сприйняття відбувається переважно через ознайомлення зі звітами про результат науково-дослідної роботи певного колективу за конкретний період або внаслідок ініціативних пропозицій розробників рекомендацій, в тому числі й дисертантів.

Проте в цій ситуації доведення інформації до зацікавлених осіб залежить від ініціативи певного працівника, тобто від суб'єктивного фактора — в одному випадку практичного, в іншому — наукового.

Інформація внутрішньовідомчих інформаційних потоків може бути використана внаслідок публікації або наукового повідомлення. Крім того, прийнятно-передавальною ланкою може стати система навчальних закладів.

Деяко інакше формуються потоки інформації при поширенні криміналістичних знань, що виникають на практиці. Така інформація може залишитися в межах конкретного колективу або як позитивний досвід сприйнята і поширена вищими органами. Може бути продубльований і названий вище шлях — публікація або наукове повідомлення і далі відомими каналами. В усіх випадках формування інформаційних потоків відбувається ще й безпосереднє спілкування працівників.

Природно, що така множинність потоків розширює пізнавальні можливості суб'єкта доказування, хоч має і негативні сторони. Найбільш значущі з них можуть виявитися в умовах інформаційного перенавантаження, коли публікується багата праця, які не мають ні наукової цінності, ні новизни.

Разом з тим, коли важливі криміналістичні знання потрапляють у неозорий потік різних теорій, їх новизну і цінність може визначити лише невелика кількість фахівців. Це, у свою чергу, призводить до того, що споживачі інформації сприймають лише те, з чим вони в даний час можуть впоратися, те, що потрібно для виконання вузьких завдань, залишаючись абсолютно необізнаними навіть у найближчих галузях знань.

Названі проблеми властиві не тільки сфері інформаційного обміну криміналістичними знаннями, а й усій науковій комунікації.

Тому оптимальним може бути таке інформаційно-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності, за якого кожний його суб'єкт міг би мати названі знання в повному обсязі і не був обтяжений потребою переробляти необхідну йому інформацію.

Створення таких умов і є сутністю забезпечення слідчої діяльності криміналістичними знаннями, оформленого в науково організовану систему їх впровадження для застосування на практиці [20, с. 56].

Для того щоб зазначені знання стали ефективним засобом для практики, вони повинні пройти стадію криміналістичної освіти і в результаті перетворитись на елемент професійних знань та вмінь працівників слідчих органів, необхідних їм для здійснення своїх функцій і підвищення кваліфікації.

Отже, нове знання виникає на основі аналізу й синтезу, перетворення формалізму та експерименту, доведення та інтуїції тощо, тобто за допомогою всього арсеналу прийомів, методів і засобів наукового пізнання, в тому числі й у межах теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності. Причому головним змістом нових знань будуть дані про закономірності розглянутого виду діяльності. Саме вони утворюють гносеологічне ядро наукових основ теорії і практики криміналістичного забезпечення слідчої діяльності та сприятимуть удосконаленню і розвитку не тільки теорії, але і слідчої практики. Тому, якщо евристична функція науки складається в процесі використання знань, здобутих у результаті науково-дослідної діяльності, для

подальшого розвитку наукового пізнання, то її суспільна функція складається у процесі використання знань про закономірності природи, суспільства і людського мислення для практики в цілому [7, с. 32].

Розглянуті в статті обставини свідчать про багатоаспектні можливості евристичної функції теорії криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, а саме — про її теоретико-пізнавальну роль і безпосередню практичну цінність.

Список використаної літератури

1. Уледов А.К. Духовная жизнь общества. — М., 1980. — С. 144.
2. Іщенко А.В., Павлов С.В. Проблеми призначення криміналістики в сучасних умовах (теоретико-прикладний аспект). — Запоріжжя: Юрид. ін-т, 2004. — 192 с.
3. Мостепаненко М.В. Философия и методы научного познания. — Л.: Лениздат, 1972. — 262 с.
4. Рачков П.А. Науковедение. — М., 1974. — С. 25.
5. Зеленецкий В.С. Общая теория борьбы с преступностью. 1. Концептуальные основы. — Харьков: Основа, 1994. — 321 с.
6. Енгельс Ф. Діалектика природи // К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори. — Т. 20. — С. 496.
7. Яхиел Н. Социология науки: Пер. с болг. — М., 1978. — 68 с.
8. Копнин П.В. Введение в марксистскую гносеологию. — К., 1966. — С. 223.
9. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя: Учеб. пособие. — К.: Вища шк., 1990. — 103 с.
10. Ракитов А.И. Природа научного исследования // Вопр. философии. — 1968. — № 12. — С. 42.
11. Славин А.В. Гносеологический анализ понятия «новое знание» // Вопр. гносеологии, логики и методологии научного исследования. — Л., 1970. — Вып. 2. — 118 с.
12. Пирогов К.С. Научно-техническое творчество. — Л., 1979. — С. 39.
13. Маркс К., Енгельс Ф. Німецька ідеологія // Твори. — Т. 3. — С. 24.
14. Коршунов А., М., Монтатов В. В. Теория отражения и эвристическая роль знаков. — М., 1974. — С. 35.
15. Симанов А.Л. Понятие «состояние» как философская категория. — Новосибирск, 1982. — С. 67.
16. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: Монографія. — К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. — 395 с.
17. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. — М.: Новый Юрист, 1997. — 398 с.
18. Лукашенко В.Я. Криминалистические средства и методы представления информации на предварительном следствии: Автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Укр. акад. внутр. дел. — К., 1992. — 20 с.
19. Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. — 208 с.
20. Іерусалимов І.О. Забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності: Навч. посіб. — К.: Наук. світ, 2000. — 67 с.